

MGR MAŁGORZATA PILECKA

Propagandowy obraz świata społecznego w piosenkach dziecięcych

STRESZCZENIE

W pracy doktorskiej podjęto temat obrazu świata społecznego zawartego we współczesnych polskich piosenkach dziecięcych. Jako tekst kultury, piosenka dziecięca stanowi zarazem nośnik i przekaznik językowego obrazu świata, który wyznacza horyzonty znaczeń i, jak pisze Lucyna Kopciwicz, „ramy istnienia społecznego”. Zważywszy fakt, iż twórcami większości piosenek dziecięcych są osoby dorosłe, można stwierdzić, że ich sposób postrzegania świata („światoogląd”) determinuje przekaz zawarty w badanych utworach. Stwarza to pole do nadużyć poprzez możliwość wykorzystania piosenki dziecięcej jako narzędzia manipulacji ideologicznej. Celem niniejszego projektu badawczego jest zatem rekonstrukcja obrazu świata społecznego obecnego w piosenkach dziecięcych, ze szczególnym uwzględnieniem treści i form noszących znamiona przekazu propagandowego.

Praca składa się z trzech części. Pierwsza z nich przedstawia tło teoretyczne projektu badawczego, w obrębie którego można wyróżnić następujące zagadnienia: (1) pedagogiczne konteksty piosenki dziecięcej, (2) zarys historii piosenki dziecięcej, (3) teoretyczne ujęcia językowego obrazu świata i wiedzy społecznej dzieci oraz (4) teorie propagandy. Wymienione koncepcje naukowe zostały wykorzystane przez autorkę do konstruowania własnego badania, ale także posłużyły jako punkt odniesienia na etapie interpretacji uzyskanych wyników.

W części drugiej zaprezentowano metodologię badań własnych opartą na jakościowej analizie dyskursu (DA). Scharakteryzowano w niej cele badawcze, przyjęte założenia metodologiczne, zasady doboru próby badawczej oraz sposoby analizowania zebranych danych. Przy pomocy autorskiego narzędzia badawczego (częściowo ustrukturyzowanego kwestionariusza pytań) autorka przeprowadziła analizę 136 polskich i 31 angielskich piosenek dziecięcych.

Część trzecia zawiera wyniki badań wraz z ich interpretacją. Można tu wyróżnić trzy zasadnicze wątki: (1) rekonstrukcję poszczególnych elementów świata społecznego prezentowanych w piosenkach dziecięcych, (2) charakterystykę środków propagandowych wykorzystywanych w piosenkach dziecięcych i (3) elementy opisu lokalnych kontekstów piosenki dziecięcej na tle piosenek angielskich.

Obraz świata społecznego prezentowany w badanych piosenkach obejmuje cztery podkategorie: (1) obraz aktorów życia rodzinnego, (2) obraz edukacji instytucjonalnej,

(3) obraz socjalizacji i oczekiwań społecznych oraz (4) obraz zdrowia i bezpieczeństwa dzieci. W obrębie każdej z nich ujawniły się wyraźne napięcia w sposobach prezentowania świata społecznego. W większości badanych piosenek obraz życia społecznego ma charakter tendencyjny, jednowymiarowy i wybiórczy, a zatem nosi wyraźne znamiona przekazu propagandowego. Odzwierciedla i umacnia on stereotypy w postrzeganiu ról płciowych, a także struktury i hierarchii społecznej (w tym: relacji władzy i podporządkowania). Za Dorotą Klus-Stańską można stwierdzić, że dziecko jawi się w nich jako „Słodki Elf” – istota niewinna, choć infantylna, bądź jako „System z Deficytami”, wymagający nieustannej kontroli i interwencji ze strony dorosłych. Natomiast osoby dorosłe (zwłaszcza płci żeńskiej: matki, babcie, nauczycielki) bywają idealizowane: z treści piosenek wynika, iż dzieci są im winne miłość, wdzięczność i posłuszeństwo.

Jednak w zebranych materiale badawczym pojawiły się także piosenki prezentujące świat społeczny i jego komponenty jako złożone, zróżnicowane i dynamiczne, uwzględniające różne subtelności i niuanse w relacjach społecznych, a nawet poruszające tematy trudne, zwykle pomijane w ofercie kulturalnej dla dzieci, w tym: wątek przemocy, uzależnień czy seksualności. Utwory tego typu stanowią wyraz szacunku dla osoby dziecka i jego potrzeb, traktując go nie tylko jako dojrzałego odbiorcę tekstu kultury, ale także – a może przede wszystkim – jako świadomego i wrażliwego obserwatora i uczestnika życia społecznego. Należy jednak podkreślić, iż takie piosenki stanowią mniejszość zebranego materiału badawczego.

W piosenkach zaklasyfikowanych przez autorkę jako zawierające propagandowy obraz świata społecznego dokonano analizy środków językowych i muzycznych wykorzystanych do skonstruowania takiego przekazu. Posługując się charakterystyką tekstu propagandowego (TP) opracowanego przez badaczy tego zagadnienia (Josefa P. Sterna, Oliviera Reboula, Jerzego Bralczyka, Janinę Fras i innych) wyodrębniono cechy języka i melodii mogące świadczyć o manipulacyjności przekazu, w tym np.: skłonność do patosu, nagromadzenie uogólnień, haseł i frazesów, silne nacechowanie emocjonalne wypowiedzi czy jej infantylizacja. Omówione środki propagandowe obecne w piosenkach zostały przez autorkę zilustrowane licznymi odwołaniami do materiału badawczego.

Autorka przyjęła w projekcie także perspektywę porównawczą, wykorzystując zbiór piosenek angielskich jako swoiste tło umożliwiające dostrzeżenie podobieństw i różnic w kulturowym rozumieniu cech i funkcji tego gatunku słowno-muzycznego. Pomimo faktu, iż w obu typach utworów porusza się podobną tematykę społeczną (np. rodzina, szkoła), to kwestie te ujmowane są w odmienny sposób. Różnice te widać zwłaszcza w budowie

i formie piosenek. Podczas gdy większość piosenek polskich jest silnie naznaczonych dydaktyzmem pedagogicznym, utwory angielskie oferują grupową zabawę (z) piosenką, okraszoną licznymi elementami humorystycznymi i interaktywnymi. A zatem, piosenki polskie zostały skonstruowane w taki sposób, aby *przekazać* wiedzę o świecie społecznym (dziecko jak „dyktafon”), zaś angielskie – aby stworzyć warunki do *doświadczenia* świata społecznego. Wyniki tych analiz porównawczych mają jednak jedynie charakter uzupełniający wobec pozostałych części projektu, toteż należy traktować je jako otwarcie dyskusji nad lokalnymi kontekstami piosenek dziecięcych.

Z badanych utworów wyłaniają się dwie odmienne, a nawet sprzeczne ze sobą, wizje życia społecznego. Pierwsza z nich, stanowiąca dominującą perspektywę w zebranych materiale badawczym, ukazuje świat społeczny jako zunifikowany, bazujący na klarownych zasadach i podziałach (tj. *dobro – zło, grzeczny – niegrzeczny*), które nie podlegają żadnym negocjacjom. Biorąc pod uwagę fakt, iż wizja ta ma charakter utopijny, a więc nieprawdziwy (fałszywy), można uznać ją za propagandę. Natomiast drugi obraz świata społecznego obecny w piosenkach dziecięcych ma charakter otwarty i eksponuje się w nim różnorodność, dynamizm i niejednoznaczność życia społecznego. Wybierając piosenkę do pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi warto zatem zastanowić się nad tym, jaki przekaz dotyczący świata społecznego dany utwór zawiera, a zatem: jakie wartości propaguje.

SUMMARY

PROPAGANDA IMAGE OF THE SOCIAL WORLD IN CHILDREN'S SONGS

The doctoral thesis is dedicated to the image of social world as presented in contemporary Polish children's songs. As a culture text, a children's song is both a carrier and a transmitter of the linguistic image of the world, which defines the horizons of meanings and, as written by Lucyna Kopciwicz, "the framework of social existence". Considering the fact that the authors of most children's songs are adults, it can be stated that their way of perceiving the world (*Weltansicht* – "worldview") determines the message contained in the analysed pieces. This creates an area for misuse by providing opportunities to use a children's song as a tool for ideological manipulation. The aim of this research project is therefore to reconstruct the image of the social world present in children's songs, with particular emphasis on the contents and forms bearing the characteristics of propaganda.

The thesis consists of three parts. The first one presents the theoretical background of the research project, within which the following issues can be distinguished: (1) pedagogical contexts of children's songs, (2) an outline of the history of children's songs, (3) theoretical approaches to the linguistic image of children's world and knowledge of society, and (4) theories of propaganda. The above-mentioned scientific concepts were used by the author to construct her own research, but also served as reference points during the stage of interpreting the obtained results.

The second part presents the methodology of the author's own research based on qualitative discourse analysis (DA). It describes the research objectives, the adopted methodological assumptions, principles of selecting the research trial and methods of analysing the collected data. By means of the author's research tool (a partially structured questionnaire), 136 Polish children's songs and 31 English ones were analysed.

The third part contains the research results and their interpretation. Three main themes can be distinguished here: (1) the reconstruction of individual elements of the social world presented in children's songs, (2) the characteristic of propaganda means used in children's songs, and (3) elements of the description of local contexts of children's songs in comparison with those of English songs.

The image of the social world presented in the analyzed songs comprises four subcategories: (1) the image of actors starring in family life, (2) the image of institutional education, (3) the image of socialization and social expectations, and (4) the image of children's health and safety. Within each of them, clear tensions were noticed in the ways of presenting the social world. In most of the analysed songs, the image of social life is biased, one-dimensional and selective, and thus visibly shows the features of a propaganda message. It reflects and strengthens stereotypes in the perception of gender roles, as well as social structure and hierarchy (including the relationship of power and subordination). As per Dorota Klus-Stańska, it can be said that the child appears in them as a "Sweet Elf" - an innocent, though infantile being, or as a "System with Deficits", requiring constant control and intervention from adults. On the other hand, adults (especially women: mothers, grandmothers, teachers) are sometimes idealized: the songs show that children owe them love, gratitude and obedience.

Nevertheless, in the collected research material, there also appeared songs presenting the social world and its components as complex, diverse and dynamic, taking into account various subtleties and nuances in social relations, and even covering difficult topics, usually omitted in the cultural offer for children, such as the issues of violence, addictions or sexuality. Pieces of this kind express respect for the child and their needs, by treating them not only as a mature recipient of the culture text, but also – and perhaps above all – as a conscious and sensitive observer and participant in social life. However, it should be emphasized that such songs constitute a minority of the collected research material.

With regard to the songs classified by the author as containing a propaganda image of the social world, an analysis of the linguistic and musical means used to construct such a message was conducted. The characteristic of the propaganda text (TP) developed by researchers (Josef P. Stern, Olivier Reboul, Jerzy Bralczyk, Janina Frasz and others) was used to distinguish the features of language and melody that could indicate the manipulative nature of the message, including, for example, a tendency to pathos, an accumulation of generalizations, slogans and clichés, strong emotional accentuation of the text or its infantilization. The discussed propaganda means present in the songs were illustrated by the author with numerous references to the research material.

The author also adopted a comparative perspective in the project, using a collection of English songs as a specific background that allows noticing the similarities and differences in the

cultural understanding of the features and functions of this verbal-musical genre. Despite the fact that both Polish and English pieces cover similar social topics (e.g. family, school), the issues in question are treated in a different way. These differences are especially visible in the structure and form of the songs. While most Polish pieces are strongly influenced by pedagogical didacticism, English songs offer group fun with diverse humorous and interactive elements. Accordingly, Polish songs were constructed in such a way in order to *convey* knowledge about the social world (a child as a "dictaphone"), and English songs – to create conditions for *experiencing* the social world. However, the results of these comparative analyses are only complementary to the other parts of the project and thus should be viewed as an opening of a discussion on the local contexts of children's songs.

Two different and even contradictory visions of social life emerge from the examined pieces. The first of them, which is the dominant perspective in the collected research material, shows the social world as unified, based on clear rules and divisions (i.e. *good - evil, polite - rude*) that are not subject to any negotiations. Taking into account the fact that this vision is utopian, and therefore untrue (false), it can be regarded as propaganda. On the other hand, the second image of the social world present in children's songs is open and reflects the diversity, dynamism and ambiguity of society. While choosing a piece for didactic and educational work with children, it is worth considering what message about the social world a given song contains, and therefore: what values it promotes.